

Szigeti Molnár Dávid

„Az kik méltók efféle adományra, azoknak...”

Makai Nyíró István végrendeletének irodalom- és könyvtártörténeti jelentősége*

A 17. századi kolozsvári papnak és konzisztornak, Makai Nyíró Istvánnak a – forrásokban több változatban is előforduló – neve (Makkai, Machovita, Rasor, Rasorius stb.) még tudományos körökben is leginkább öccse, a – Tóth Kálmán nyomán – „könyvnyomtató deákként” emlegetett János révén vált ismertté.

Nagyobbacska dolgozatomban olyan publikálatlan és figyelmen kívül hagyott adatokat és forrásokat dolgozok fel, amelyek pontosabbá és teljesebbé tehetik eddigi, nagyobb vakfoltokat hagyó életrajzát. Kettő közülük különösen becses: az egyik egy, a dühöngő pestis megszűnéséért való *Igen szép, ájtatos könyörgése*, a másik pedig (aláíratlan) végrendelete. Az utóbbi nemcsak irodalom-, hanem könyvtártörténeti jelentőséggel is bír.

Makai Nyíró István életrajza

A zsoltárfordító Thordai János (†1636) a ma már talán kissé „stéberkedőnek” is tűnő kibúcsúzó beszédében – amelyet a kolozsvári (óvári) iskola „ballagási ünnepe” tartott – az ifjú Makai Nyíró Istvánt olyan kedves tanítójaként méltatta, aki „az erények minden nemével és hosszú tapasztalattal” rendelkezik.¹ Thordai jóvoltából ránk maradt róla egy példázatértékűnek szánt, életrajzi anekdota is – eszerint derék címszereplőnk úgy tartotta: mindazt, amit kollégiumi diákjaival megoszt, Csanádi Pál (1672–1636) nagy tudású iskolaigazgatónak köszönheti.² Ám, még ha túlzott kollegiális szerénységében csakugyan mondott is ilyet, verbeli akadémita értelmiségi volt: tudásszomját oltandó, 1614-ben a lutheránus altdorfi, 1615-ben a jezsuita ingolstadti, 1616-ban pedig a megint csak protestáns³ leideni egyetemre iratkozott be.⁴ Keserű Bálint ezért – nem meglepő módon – az

* A tanulmány Bánya Réka, Bíró Gyöngyi, Gordán Edina, Lovas Borbála, Kőrösi Ferenc, Németh Gábor és Ősz Sándor Előd támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg. Ezúton is köszönöm segítségüket, fényképeiket!

¹ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 239.

² *Uo.*

³ És inkább általános „protestáns, mintsem ortodox kálvinista szellemiségű”. BOZZAY 2018, 21.

⁴ SZABÓ, TONK 1992, 257; SZÖGI 2011, 73, 141; BOZZAY, LADÁNYI 2007, 218; ANTAL, 1888, 437; BALÁZS 2012, 216. Az utóbbi tanulmányhoz l. még: ZELTNER 1744, 370–372.

ő példájával szemléltette (még ha a katolikus intézményben „csak” természettani⁵ tanulmányokat folytatott is),⁶ hogy – kiterjedt kontinentális hálózat híján – csakis a kényszerpályán mozgó unitáriusoknál fordulhatott elő, hogy „egy konfesszionálisan ilyen mértékben kevert egyetemi látogatási sorozatra (...) lelkesíjelt vállalkozzék”.⁷ Ráadásul Keserű még azt is feltételezte, hogy Makai Nyírő „1620-as hazatértéig egy másik felekezet felsőfokú intézményében is tanulhatott”.⁸ Ezzel talán a dél-lengyelországi unitárius gymnasium illusztrára, az ún. rakóvi akadémiára célozhatott. Egy korábbi tanulmányában ugyanis hivatkozta az itt tevékenkedő és leginkább történetíróként számontartott Andrzej Lubieniecki (†1623) albumát,⁹ amelybe Makai Nyírő 1617 késő nyarán már a hazafelé vezető úton – és talán saját fordításában – jegyezte be a Timóteushoz írt második levél közismert és egyúttal áthallásosnak is tűnő részletét:¹⁰

„Amaz kellemetes bajt meg vittam, futasomat el vegeztem, hitömet meg tartottam: Immár ez leven hatra, el tétetett ennekem az igazsagnak coronáia, melliet meg ád ennekem az Ur amaz napon, az igaz Biro, nem tsak nekem penig, hanem mindeneknek az kik kevansaggal váriák az ő dicsőséges el iövetelelit”.¹¹

Egyáltalán nem tudjuk azonban, hogy hosszas bolyongása után – újonnan vásárolt, különféle, széles körű erudícióról tanúskodó könyveivel –¹² Makai Nyírő végül mikor jutott vissza – évekkel korábban elhagyott – hazájába. Kénosi Tőzsérék szerint például már „1616 körül Thordai János tanítója volt Kolozsvárt.”¹³ Erre alighanem abból következtettek, hogy említett beszédében Thordai aligha emlékezett volna meg róla, ha csak kibúcsúzása évében érkezik haza. Biztosak viszont csak két dologban lehetünk: az egyik, hogy Makai Nyírőnek egy 1619-es – a nyulak gyógyászati hasznavehetőségéről szóló – ambergi kiadványban még megjelent egy allegorikus ajánlóverse,¹⁴ a másik pedig, hogy a kemény esztendő alatt kibőjtölt tanári kinevezésének valamikor 1617 vége és 1620 között kellett meg-

⁵ Orvostudományi?

⁶ SZÖGI 2011, 141.

⁷ KESERŰ 2018, 80.

⁸ *Uo.*

⁹ KESERŰ 1969, 5. Vö. BRÜCKNER 1904, 538.

¹⁰ GÖMÖRI 2021, 350–351.

¹¹ *Uo.*, 351.

¹² Erről természetesen Bíró Gyöngyitől tudok.

¹³ KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 198.

¹⁴ WALDUNG 1619, B3r. VD-szám: VD17 23:246203K. Digitális másolat: https://digital.slub-dresden.de/werkansicht?tx_dlf%5Bid%5D=10504&tx_dlf%5Bpage%5D=17. RMK III. Pótlások 6047 (ld. még az OSZK közös kutatótermében az RMK ún. „betanított” vagy „okosított” példányát: RMK III. 1237b). A versre Bujtás László hívta fel a figyelmet.

történnie (hiszen természetesen azt sem tudjuk, meddig időzött Rakówban, s hogy beiratkozott-e vajon itt).¹⁵

In eundem Leporem

Ugyanahhoz a Nyúlhoz

Qui leporum quaeris latebras venator adesto,
Hic tibi nunc veniet praeda cupita Lepus.
Non opus est jaculis, nec item pernice Molosso,
Nec tacito passu circumeundus erit.
Se dabit ipse tuis manibus tractabilis ultro,
Quo fuerit domini gratia nacta tui.
Non coquus hunc debet fumanti inferre culina,
Ut pipere apposite praeparet inde dapes.
Quaelibet hunc leporem simul est habitura paratum
Mensa, ubi convivis cingitur ipsa suis.
Exiguum quamvis tamen hanc vel turba per aevum
Haud edat, assidua sit licet usa vice:
Non tamen hic vacui tollet jejunia ventris,
Expedit ergo aliis te salutare cibus,
Talem nunc Leporem cunctis Waldunge dedisti,
Dum tua quis Leporum scripta theatra videt.

Vadász, ki nyúlrejteket keresel, figyelmezz: /
most jön eléd vágyott zsákmányod: a Nyúl. /
Nincs szükséged kelevézzre, se fürge molossusi
ebre, / de még csak nesztelen léptekre se, hogy
becserkészd. / Maga adja meg magát ugyanis,
szelíden és önként, / hogy elnyerhesd vele urad
kegyét. / A szakácsnak sem kell a füstös konyhá-
ba bevinni, / hogy borssal fűszerezve pompás
ebédet készítsen belőle, / mert akármely asztalon
egy csapásra kész lesz, / mihelyt vendégek veszik
körül, / s bármennyire is kicsiny, a tolongó soka-
ság / még akkor sem „pusztíthatja el” soha, ha
szakadatlanul eszi is, / hisz ez nem az üres has
éhségét veszi el – / arra más elegek a jók. /
[Egyszóval,] ily jeles Nyulat adtál ajándékol
most mindenkinek, Waldungus, / aki csak nyu-
lacról írt darabjaidat látja.

Stephani Rasoris a Mako
Pannonii Ungari

Makai Nyíró István
pannóniai magyar

Ugyancsak bizonytalan, hogy pontosan mikortól lelkipásztorkodott Kolozsváron, mindenesetre – mivel a már említett 1622-es dögvész egészen vad iramban apasztotta felére a városi papok számát – rövid időn belül magas polcra jutott. 1626-ban a főkonzisztórium¹⁶ megválasztott ülnökeként az ún. Radecius-féle *Egyházi rendtartás*¹⁷ megszerkesztésében,¹⁸ 1638-ban pedig – az unitáriusokat

¹⁵ Ezt a kérdést azért is reménytelen tisztázni, mert a rakóvi matrikulák, sajnos, megsemmisültek: Szőgi 2003, 97.

¹⁶ Kolozsvári papként természetesen a kolozs-dobokai unitárius egyházkör parciális konzisztóriumának is tagja, s innen döntőbíráként is ismerjük: „... *Tetszett az Szent Széknek* 2023, 220. A zsinati és főtanácsi jegyzőkönyvben is említik: Unitárius zsinati és főtanácsi jegyzőkönyv I. (1629–1736), 13. Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban: MUEKvGylt.), jelzet nélkül. Vö. Kénosi Tőzsér, Uzoni Fosztó 2009, 198.

¹⁷ UZONI FOSZTÓ, KOZMA, KOZMA 2018, 763–781.

¹⁸ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 197, 463; *Az Unitárius Egyház rendszabályai 1626–1850* 1922, XV, 3–4.

Prokrusztész-ágyba kényszerítő – dési perben¹⁹ vett részt: egyes periratokat ő „juttatott el [az „újdonsült” unitárius püspöknek] Beke Dánielnek, amikor júliusban az ítélet kihirdetése előtt visszatértek Kolozsvárra.”²⁰ Az iskolai faszcikulus utoljára 1644-ben említi őt az itteni magyarok papjaként,²¹ Kénosi Tőzsérék pedig ebből azt a következtetést szűrték le, hogy „lelke ez időben szállt el testéből”.²² Valójában azonban lassanként eltűnedező neve nem csendes halála, hanem talán hosszadalmas betegsége miatt nem fordul elő többé.²³ A tévedést végérvényesen végrendelete oszlatja el, ez ugyanis csak évekkel később, 1651-ben kelt.²⁴ Hamarosan viszont csakugyan elszenderedett az Úrban (valamikor június 22-e előtt),²⁵ „híven, tökéletesen forgolódó” második²⁶ felesége pedig, akit 1642-ben vett el,²⁷ ismét özvegységre jutott. Rajta kívül csak két oldalági örököse volt: egy „váradi és szatmári, test szerént való atyjafia”.²⁸

Hivatalos elismervényükből őket név szerint is ismerjük: egyikük Makai János, a másik pedig Kaszás Pál.²⁹ Kettejük közül az előbbi – neve alapján – minden valószínűség szerint a „könyvnyomtató deák” fiával, azaz Makai Nyíró István unokaöccsével azonosítható.³⁰ A nyomdászmesterről tudjuk is, hogy 1617-ben már biztosan nős volt,³¹ s igen valószínűtlennek tűnik, hogy 1622-es haláláig³² ne született volna e több éves házasságból (felnőtt kort ért) gyermeke.

¹⁹ SZABÓ 2003; KESERŐ 2007, 445.

²⁰ KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 511. Kieg. tölem: Sz. M. D. Visszatértét Kolozsvárra a faszcikulusba is feljegyezték: 1638. július 10-én „Stephanus Makai pastor redit ex Des.” *Fasciculus rerum* 1997, 116.

²¹ *Uo.*, 166.

²² KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 201.

²³ Makkai Nyíró István kolozs. unitár. pap testamentuma, mely szerént minden könyveit ajándékozza a' Kolozs. Eklézsiának, hogy ezek reverzális mellett az unitárius tanulóknak és embereknek közönséges használásra kiadassanak, egyébiránt konzerváltassanak a' plébániaháznál. [A'] Belső Magyar utcai házát is oly feltétellel testálja az eklézsiának, hogy az atyafiaknak adjon az eklézsia 100 m. forintot, és a' felesége holtig benne lakhassék. Szentgyörgyi Beke Dániel, Adamus Francus és Kannagyárto Márton aláírások [!] alatt. Anno 1651. 27. Maji[!]. Kolozsvár-Belvárosi Unitárius Egyházközség Levéltára (a továbbiakban: KBUEkLt.), jelzete: I/6.

²⁴ *Uo.*

²⁵ Nagyváradon lakó Makkai János és Szakmárt lakó Kaszás Pál rekognicionálisok arról, hogy a' Nyíró István testamentuma szerént a' nekik testált 100 m. forintokat kezekhez vették, és egyéb pretenziójok nincsen. Anno 1651. 22. Junii. KBUEkLt., jelzete: I/7. Mindezekből az is következik, hogy nem Makai Nyíró István volt a 18. században „Kolozsvárt virágzó Makai család őse”. Vö. KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 198.

²⁶ 1640. november 15.: „funus generale reuerendi domini Makaj conjux.” *Fasciculus rerum...* 1997, 145.

²⁷ 1642. június 24.: „reuerendus dominus Makai matrimonio se iungit...” *Uo.*, 157.

²⁸ Makkai Nyíró István kolozs. unitár. pap testamentuma...

²⁹ Nagyváradon lakó Makkai János és Szakmárt lakó Kaszás Pál rekognicionálisok...

³⁰ Vö. SZABÓ, TONK 1992, 117.

³¹ TÓTH 1957, 593.

³² *Uo.*, 603.

A végrendelet végül egy régi vitát is eldönt: amikor ugyanis Makai Nyíró szigorú tárgyilagossággal emlegeti fel benne a derűsebb jövőben bizakodó családja Kolozsvárra települését és gyermekkorra megrendítő tragédiáit, születési helyét is megadja:

„Az mi penig az házam dolgát illeti: úgy vagyon, hogy mikoron az én édes szüleim, atyám és anyám, velem együtt, Makóról erre az böcsületes városra származtak, szerettek volt egy házacskát, melyet, az atyámnak holta után, az anyámmal együtt eladván, magunk táplálásunkra és szükségünkre kellett konvertálnunk az árát...”³³

Ez alapján tehát nem a kincses városban, hanem még a hódoltsági Makón látta meg a napvilágot – ellentétben azzal, amit Tóth Kálmán nyomán többen is feltételeztek (vagy nemegyszer egyenesen állítottak).³⁴ Ezt egyébként az ingolstadt-i egyetem anyakönyvi bejegyzéséből is sejteni lehetett volna, ahová így írták be – alighanem tévedésből³⁵ – az ifjú nemesek közé: „Stephan. Rasor a Mako, Pannonius.”³⁶ Egy másik matrikulából az is kiderül, hogy 1590 körül született, ugyanis 26 évesen iratkozott be 1616-ban az unitáriusok által még sokáig különösen kedvelt leideni univerzitásra.³⁷ Ez a megbízhatónak tűnő adat azonban már korábban sem volt ismeretlen.³⁸

Nem olvashatták viszont még egymásra az idézett testamentumrészletet és Mihály Melinda ezúttal is nagyon jól hasznosítható fertályjegyzékét, márpedig az utóbbiban Makai Nyíró nehéz próbákon edződött édesanyja, az özvegy Makai Nyíró Istvánné már 1605-ben Magyar utcai ingatlantulajdonosként szerepel.³⁹ Ez az év tehát nemcsak a család Kolozsvárra költözésének, hanem a kenyérkereső apa és az első „házacska” elvesztésének terminus ante quemje is. A szikár adókönyvi adatsorból egyúttal az is kiolvasható, hogy az özvegy legkésőbb 1626/27 fordulójáig bírta az említett ingatlant (45. tétel), ekkor – „az unitária eklézsiának segítségével” – egy másik házat (58. tétel) vettek az árából ugyanebben az utcában.⁴⁰ Az anya (aki sohasem házasodott újra) 1636-ban még biztosan élt,⁴¹ Makai Nyíró pedig végül ezt az „új” ingatlant – hálája jeléül – a megszerzésében közre-

³³ Makkai Nyíró István kolozs. unitár. pap testamentuma... Az anya megözvegyüléséről Tóth Kálmán is tud: TÓTH 1957, 593.

³⁴ *Uo.*, 590. Így látták ezt Kénosi Tőzsérék is: KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 198.

³⁵ Tóth Kálmán szerint „[a]jpja, mint neve is mutatja, bizonyára jobb módú posztónyíró lehetett.” TÓTH 1957, 590.

³⁶ MEDERER 1782, II, 11. (Kiemelés tőlem: Sz. M. D.)

³⁷ *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae* 1875, 128. Vö. SZÖGI 2018, 443.

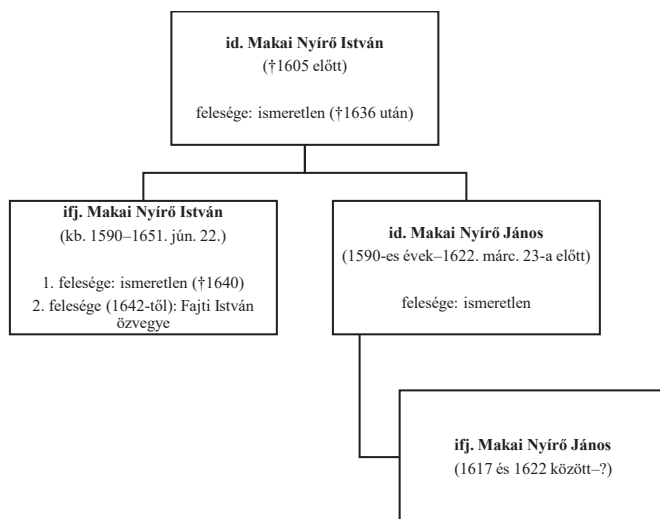
³⁸ GÁL 1935, II, 516; TÓTH 1957, 590.

³⁹ MIHÁLY 2004, 244.

⁴⁰ *Uo.*, 244, 250. Hogy a telekaprozódás a vásárlás előtt vagy után következett be itt, Mihály Melinda fertályjegyzéke alapján nem tudtam megállapítani.

⁴¹ „1636. Makay Istuan pap cum matre”. *Uo.*, 250.

működő kolozsvári unitárius egyházközségre hagyta.⁴² Egy megbúvó lábjegyzetében Mihály Melinda egyébként arra is felhívta a figyelmet, hogy Makai Nyíró Istvánt egészen 1649-ig „prédikátorként jegyzik az adókönyvben”,⁴³ így tulajdonképp akár már korábban is tudni lehetett volna, hogy hosszú évszázadokon keresztül „élve temették el”.

1. ábra. A Makai Nyíró család

Makai Nyíró István végrendeletének irodalomtörténeti jelentősége

Makai Nyíró István – készséggel beismerem –, ha irodalomtörténeti szempontból nem is érdektelen, de a marginálisabb figurák közé tartozik: allegorikus ajánlóverse csak verejtékszagú vereszet, az *Egyházi rendtartás* (1626) tényleges szövegezésében aligha vehetett részt, Csanádi Pál – skólamesterből lett – unitárius püspök fölött mondott, 1636-os halotti beszédét csak száraz életrajzi kivonatokból ismerjük,⁴⁴ a második világégés végén szerencsétlenül megsemmisült, úgynevezett *Abrugyi György kézirat* (1655–1656) Makai István nevű másolóját pedig nem lehet egyértelműen azonosítani vele.

Ez utóbb említett, egykori, „barna bőrkötésű[,] ívrétű” énekeskönyvet (Stoll 77) Damján István fedezte föl,⁴⁵ s alapvetően Thordai János 1627-ben készült, „maníros” zsoltárfordításának és – ha hihetünk Kanyaró Ferencznek – az 1632

⁴² Makai Nyíró István kolozs. unitár. pap testamentuma...

⁴³ MIHÁLY 2004, 250.

⁴⁴ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2005, 444–446.

⁴⁵ DAMJÁN 1902, 159; HEREPEI 1939, 277.

körül megjelent, ún. „második” unitárius énekeskönyvnek⁴⁶ valamiféle másolatát tartalmazta.⁴⁷ A kéziratban emellett több apróbb feljegyzés is volt, ezek közül azonban jelen dolgozat szempontjából csupán az alábbi kettő bír jelentőséggel:

„Anno 1655 Tempore Combust(ionis) Civitatis Colosvar Scriptum et Compactum est hoc gradual a Georgio Abrugj quondam Typographo eiusdem Civitatis.”⁴⁸ (Az 1655. évben, Kolozsvár városának leégése idején íratott és kötött be ez az énekeskönyv Abrugyi György, ugyanazon város egykori nyomdásza által.)

„Finis cantionum per me Stephanum Makai. Scribendam Anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto die 23 Maji finis impositus Amplissimo Domino Georgio Abrugio. Laus et gloria Deo Semperiterno.”⁴⁹ (Az énekek általam, Makai István által lettek berekesztve. Írtam az 1656. évben a nemes Abrugyi György úr számára, május 23-án lett bevégezve.)

Az első bejegyzés furcsasága, hogy az 1650-es évek derekán néhai nyomdászként említi Abrugyit, noha még 1660-ban is dokumentáltan „alkotó” tipográfusként, a Heltai-nyomda vezetőjeként tevékenykedett Kolozsváron.⁵⁰ Ez alapján pedig továbbra is joggal feltételezhető, hogy e feljegyzés „valószínűleg nem szorosan egyidejű magával a kézirattal és annak bekötésével”.⁵¹ Ugyanakkor azt is sugallja, hogy Abrugyi a kéziratnak nemcsak hajdani bekötője, hanem egyúttal egyetlen másolója is volt. Ráadásul ezt Damjának az a ma már ellenőrizhetetlen megfigyelése is erősíti, miszerint ugyanaz a kéz írta a törzsszöveg egészét.⁵² Ha ugyanis mind neki, mind a feljegyzésnek hinnénk, akkor arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy ez a kéz csakis Abrugyié lehetett. Mindennek viszont ellentmond a másik bejegyzés. Ez alapján ugyanis ezeket az egyházi énekeket valójában egy bizonyos „Stephanus Makai” másolta. Kanyaró szerint pedig ez a Makai csakis „az 1620. körül működő kolozsvári könyvnyomtató, Makai Nyíró (Rasor) János fia lehetett és segéde Abrugyinak” – vagyis Makai Nyíró István unokaöccse.⁵³ Ezt a lehetőséget Keserű Bálint sem zárta ki, ugyanakkor (mivel

⁴⁶ RMNy 1541.

⁴⁷ KANYARÓ 1908, 270–271.

⁴⁸ HERPEI 1939, 277.

⁴⁹ DAMJÁN 1902, 159.

⁵⁰ Vö. RMNy 2903.

⁵¹ HERPEI 1939, 277.

⁵² „Dávid zsolthárainak fordításai 170 lapot foglalnak el és a 171-ik lapra is jut még 8 sor. A többi szent ének a 171 laptól 365 lapra van írva, *ugyanazon kéz által*.” Vö. „A zsolthárok előtt levő lapon, a mit a lemásoló a cím számára hagyott valószínűleg üresen *más kéz* írásával van egy: Pestiskorra való ének.” DAMJÁN 1902, 159. (Kiemelés tőlem: Sz. M. D.)

⁵³ KANYARÓ 1908, 270.

– egyháztörténet-kiadás híján – neki még fogalma sem volt az unitárius pap halálának évéről) szerinte akár magával Makai Nyíró Istvánnal vagy annak fiával is számolni kell.⁵⁴ Ezen a ponton emelkedik irodalomtörténeti jelentőségre a végrendelet és az elismervény. Ezek szerint ugyanis Makai Nyíró fél évtizeddel a kézirat jelzett befejezése előtt, 1651-ben és egyúttal utód nélkül halálozott el, „hátramaradt” örökösei között pedig nem volt István nevű személy. Az ellentmondást ezért csak kétféleképp lehet feloldani: vagy nem volt rokonságban a kézirat Makai István nevű másolója a híres Makai Nyíró családdal,⁵⁵ vagy az utóbb idézett bejegyzés első fele, azaz a „Finis cantionum per me Stephanum Makai” mondat már a másoló (bárki legyen is az) azóta szintén elpusztult forrásában is ott volt, s ezt – a nemrégiben elhunyt lelkipásztor iránti tiszteletből és a szöveg autenticitását hangsúlyozandó – vezette át saját példányába. Bármelyik magyarázatot is fogadjuk el azonban,⁵⁶ ebből a korpuszból nem ismerünk egyetlen olyan szöveget sem, amely Makai Nyíró életművét gyarapíthatná, annak egyik újabb alapkőve lehetne.

Épp emiatt válik még értékesebbé az az alább közlendő könyörgése, amelyet Balázs Mihály – Kolozsváron kutatva – fedezett föl. Ennek egy jellemző részletét, *A kora újkori prózai kegyességi műfajok rendszere és elmélete* című, 2012-ben, Debrecenben rendezett Rebakucs-konferencián fel is olvasta, mivel azonban a konferencia közreadott anyagában végül nem közölte szövegét,⁵⁷ sajnos, jelzete is elkallódott, elfelejtődött.⁵⁸ Az imádságot az alábbiakban az ő modernizáló átíratában bocsátom közre,⁵⁹ s egyúttal arra is felhívnom a figyelmet, hogy az unitáriusok közül hasonló, pestis idején mondandó könyörgései rajta kívül még éppen annak a Thordai Jánosnak voltak, akit már többször is említettem.⁶⁰ Makai Nyíró imádságának szövege egyébként mélyen megrázó, s még akkor is szívesen látnám bele öccse (†1622) halála miatt érzett fájalmát, ha nem is tudjuk pontosan, mibe halt bele a „könyvnyomtató deák”.⁶¹

⁵⁴ KESERŰ 1963, 22.

⁵⁵ A 17. század második feléből két Makai István nevű egyházi személyt ismerek. Az egyik „nemzetes Tholdallaghi János uram papságára és paedagogiumára ordináltatott” lelkész volt 1675-ben (akit ugyanekkor meg is fosztottak egyházi szabadságától), a másik pedig csíkszentmártoni mester a hatvanas években. GERÉB [kézirat], 305; Unitárius zsinati és főtanácsi jegyzőkönyv I. (1629–1736), 105; DOMOKOS 2022, 415.

⁵⁶ Ez leginkább talán attól függ, hogy mennyire ítéljük redundánsnak a második bejegyzést.

⁵⁷ BALÁZS 2013, 298–317.

⁵⁸ Balázs Mihály átíratra 164-es számmal kezdődik. Ez vagy a jelzet része, vagy még inkább: lapszám lehet.

⁵⁹ Ezt 2015. november 20-án küldte el nekem.

⁶⁰ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 243; FARCÁDI 2007, 163–164.

⁶¹ TÓTH 1957, 593.

Igen szép, ájtatos könyörgés

Könyörülő Isten, szentséges Atyánk, ki lakol az magos mennyekben, méltóztassál mostan ez megkeseredett népre kegyelmesen tekinteni és ennek siralmas fohászkodásokkal hozzád eresztett (nyújtott), ájtatos és buzgó könyörgését kegyes füleidben venni, mert te poroncsoltad, Uram, minekünk, hogy az mi szorongatásinknak és nyomorúságinknak idején tégedet keressünk, megesezésinket, ígérted is az te kegyelmességedet, hogy nem hagyod heában, hanem meghallgatsz az mi könyörgésünket és megszabadítasz minket, hogy osztán mi is felségedet dicsőítsük.

Látjuk és keservesen érezzük az te búsulásodnak felgerjedett tüzét miellenünk, melynek megemésztő, sebes lángja földünkben naponként harapózik és terjed, mert az te méreggel megkent, szigonyos nyilaid, az mirigy és az pokolvar szerinszerte járnak miközöttünk, minden naponként sokakat költöztetnek ki közülünk, és az te büntetésednek rettenetességében országunknak nagy része, városinknak minden utcái, sőt, majd minden házak megteljesedtenek jajszóval és siralommal, mert az te haragoson csapdosó angyalod kíméletlenül üldöz minket, ki, az mely házra fordul, bokrosával ontja le az ifjúságnak seregét. Sok keserves atyák és anyák vadnak, kik az ő édes magzatjokot egyszersmind kettősivel és hármásával törik és teszik naponként az földben. Minden rendben emberek közül nem kevesen vadnak, kiknek az ő eltemetett szerelmesek után való sok sírás és könnyhullás miatt szűvök megepedett, erejek megfogyatkozott, és szemek világa meghomályosodott.

Mi pedig, kikre még az szer nem jutott közülünk, az te kemény bosszúállásodtól elrémültünk, az szívünk, kicsinytől fogva nagyig, gyászba borult. Nincsen immár közöttünk semmi vigasztalás, mert mind óránként, szempillantásonként rettegjük az te sebes lövöldözésidet. Mit mondhatunk, Uram? Jól látjuk, hogy igaz és méltó igyed és pered vagyon ellenünk, és semmi nincsen, az kivel menthessük és igazolhassuk magunkot, mert noha eleitől fogva sok szolgálidot bocsátottad hozzánk, az kik által hívtál minket az igaz pönitenciára, de mi, azoknak intéseket megvetvén, semmi jóban nem épültünk, hanem inkább minden rút bűnökben éltünk előtted, az mellyel magunk hoztuk reánk az te csapásidot és büntetésidet. De mégis, az te gazdagságodnak ígéretiről megemlékezvén, az mi bűneinknek mélységéből ugyan felségedhez kiáltunk fel, könyörületességnek elfogyhatatlan kútfeje, szent Isten:

Ne haragudjál mindvégiglen mireánk! Ne rejtse el mitőlünk az te nagy kegyelmességedet! Ne vedd hátra az te keseredett népednek esedezését! Könyörülj inkább mirajtunk, édes Istenünk, szánj meg, édes Atyánk, ilyen nagy romlásunkban és szertelen való fogyatkozá-

sinkban! Ne üldözz minket kéméletlenül, gyarló férgeket! Szánd meg, az kiket az te képedre teremtetél és alkottál!

Essék meg szűved az sok keserves atyáknak és anyáknak édes magzatjokért és az szegény árváknak édes szülejekért való keserves sírásokért, hiszem te vagy az könyörülő Úr, kinek irgalmassága minden dolgaidat felyülhaladja. Nem szokása, Uram, felségednek, hogy a tetőled kenyeret kérő fiaknak követ adj vagy hogy az halat kérőknek kégyót nyújts (Mt 7,9) – mü, Uram, kegyelmet kértünk, ne adj büntetést; irgalmasságot várunk, ne verj végetlen, hanem könyörülj, Uram, rajtunk!

Tudod, Uram, hogy nem angyaloktól, hanem gyarló anyáktól születettünk ez világra, földből csinált edények, romlandó cserepek vagyunk, azért előtted szüntelen elesünk, ugyanis ha ellened nem vétkeznénk, hol tetszenék meg a te irgalmasságod? Ha bűnünk nem volna, mit bocsáthatna meg felséged minekünk? Nem szükséges, Uram, az egészségesnek az orvosság, sem az ártatlan igaznak az pönitenciabeli igazítás, azért szűkölködünk a te kegyelmességed nélkül. Vétkeztünk, kegyelmes édes Atyánk. Megvalljuk, hogy felette igen vétkeztünk. De könyörülj rajtunk, könyörülj, édes Atyánk, és szüntesd meg a te rajtunk való büntetésedet!

Vedd ki közülünk a dögletes mirigyet, a betegekre nyújtsd ki az te orvosló kezeidet a gyógyításra, és az kiket szerelmeseknek elvételével megkeserítettél, vigasztald meg szent lelkednek általa! Ne halogassad, Uram, immár, hanem hozd el – mert ideje – az te kegyes, atyai meglátogatásodot és vigasztalásokat (!), immár ennyi időtől fogva való nyavalyáink után az te kegyelmednek kíváncsú napját, hogy az békességnak idejében, testünknek egészségében, szívünknek csendességében felségedet lélekben és igazságban, szentségben, ártatlanságban szolgálhassunk és dicsérhessünk mindörökkön-örökké. Amen. St. R. Makkai 1622 et 23 dictae Caludiopoli.

Makai Nyíró István végrendeletének könyvtártörténeti jelentősége

Makai Nyíró István végrendelete nemcsak irodalom-, hanem könyvtártörténeti szempontból is figyelmet érdemel, ugyanis – Magyar utcai háza mellett – könyvtárának élete végéig dédelgetett darabjait is a kolozsvári unitárius egyházközségre hagyta:

„Az könyveim penig épen mind az kolozsvári plébániaházhoz vitesenek és maradjanak az unitária eklézsia számára.”⁶²

⁶² Makkai Nyíró István kolozs. unitár. pap testamentuma...

Makai Nyíró értékes magángyűjteményét Bíró Gyöngyi igyekezett, igyekszik rekonstruálni, aki eddig a bibliofil lelkész több mint egy tucat – nemegyszer supralibrost is viselő – kötetét tudta azonosítani. Mivel az általa összeállított listát remélhetőleg hamarosan közölni is fogja, a következőkben csak azokra a Makai Nyíró birtokában lévő kiadványokra utalok, amelyekről tőle függetlenül is tudhatunk. Ilyen például Pázmány Péter *Kalauza* (1625),⁶³ Kálvin *Evangéliumi harmónia* című bibliamagyarázata (1629),⁶⁴ két Fausto Sozzini-nyomtatvány általa egybekötött együttese⁶⁵ (1633) vagy épp Lactantius fő műve, az *Isteni tanítások*.⁶⁶ Ósz Sándor Előd kiváló recepciótörténeti monográfiájából az is kiderül, hogy a másodikként említett kommentárkötet csakugyan a helybeli egyházközség birtokába került, ami már önmagában is arra utal, hogy Makai Nyíró végrendeletét ezt illetően is igyekeztek végrehajtani.⁶⁷ Úgy illik azonban, hogy a végső ítéletet majd Bíró Gyöngyi mondja ki.

Emellett tudunk Makai Nyírónek két olyan tudós könyvéről is, amelyet kifejezetten ajándékba kapott. Az egyik egy, a legkorábbi erdélyi unitárius nyomtatványok összefűzésével létrejött kolligátum – ezt 1634-ben, akkori possessora, Sepsiszentgyörgyi „Marci”/”Marcus” István adta neki,⁶⁸ a másik pedig a *Liber de Deo et ejus attributis*, amelyet 1631-ben – legfeljebb néhány hónappal a megjelenése után – maga a tekintélyes szerző küldött el neki. Ebben legalábbis – szerintem egyébként Makai Nyíró saját kézírásával – a következőket olvashatjuk:

„Stephani Rasorij Makaj. A clariss. Joanne Crellio primi libri authore pro veteris amicitiae confirmatione, Racovia Claudiopolim, ipsi

⁶³ *A kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteményeinek katalógusa*, 2004, 468.

⁶⁴ Ósz 2014, 61. Tulajdonképp ez egy kolligátum. Vö. *Uo.*, 353–354.

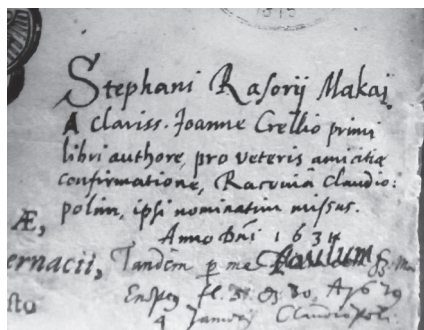
⁶⁵ *Magyar személyek és intézmények könyvtárai 1617–1777* 2022, 26–27. A Könyvtártörténeti füzetekben Makai Nyíró neve még helytelenül szerepel: *Intézményi- és magángyűjtemények 1609–1750* 2021, 5.

⁶⁶ *Korai szombatos írások* 2010, 33, [25].

⁶⁷ Vö. A’ kolozsvári unitarium nemes kollégium bibliotékájának eredeti fundáltatásáról, jövedelem-kútfejeiről, adminisztráltatásáról s’ mai mibenlétéről rövid jegyzések, 1. MUEKvGylt., jelzete: Körmöczy János és fia, József hagyatéka 4.5.

⁶⁸ A kolligátum az 1560-as évekéről „kilenc” nyomtatványt tartalmaz, amelyek a következők: 1–2. *De falsa et vera...* [Két könyv az egyedülvaló Atyaistennek...] (RMNy 254); 3. Dávid Ferenc: *Refutatio propositionum Petri Melii...* (RMNy 252); 4. Dávid Ferenc: *Demonstratio falsitatis doctrinae Petri Melii...* (RMNy 250); 5. Giorgio Blandrata: *Antithesis pseudo-Christi...* (RMNy 245); 6. Dávid Ferenc: *Brevis enarratio disputationis Albanæ...* (RMNy 247); 7. Dávid Ferenc: *Az Szentírásnak fundamentomából vött magyarázat...* (RMNy 253); 8. Dávid Ferenc: *Rövid magyarázat...* (RMNy 232); 9. Dávid Ferenc: *Rövid útmutatás...* (RMNy 233). Vö. *A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa* 2001, I, 212. – Itt jegyezném meg, hogy biztosra vehetjük, hogy a kolligátum teljes egészében Makai Nyíróé volt, egyik possessorbejegyzését ugyanis az első kötéstábla előzéklapján olvashatjuk, ahová csak a bekötés után kerülhetett.

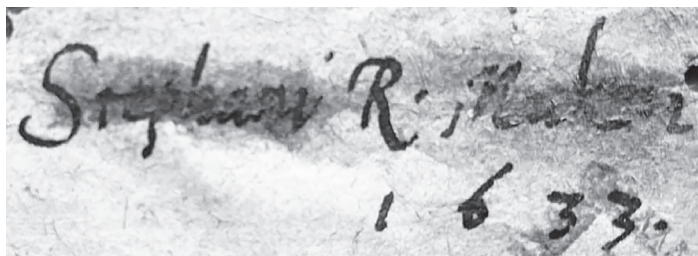
nominatim missus. Anno D[omi]ni 1631.”⁶⁹ (Makai Nyíró Istváné. Egy régi barátságot megerősítendő, a méltóságos Johann Crelltől, az első [!] könyv szerzőjétől – Rakówból Kolozsvára – név szerint neki küldetett. Az Úr 1631. évében.)

2–4. ábra. A kötet második possessora talán Szentmártoni Mihály volt, tőle kerülhetett a könyv Szentmártoni Pálhoz (A fényképeket Németh Gábor, a Ciszterci Múemlékkönyvtár igazgatója készítette)

⁶⁹ Johannis Volkeli Misnici De vera religione libri quinque : Quibus praesixus est Johannis Crelli Franci Liber de Deo et ejus attributis, ita et unum cum illis opus constituat. (Rakó : Sernacius, Sebastianus, 1630). Zirci Ciszterci Múemlékkönyvtár katalógusa, jelzete: 80012.

5. ábra. Makai Nyíró István saját kezű bejegyzése a Nagyenyeden található egykori kolligátumában (jelzete: Th 297)
(A fényképet Gordán Edina, a nagyenyedi Bethlen Gábor Dokumentációs Könyvtár vezetője készítette)

Crell (1590–1633), akit saját korának unitárius „sztárteológusaként” tartottak számon, ekkoriban rakóvi lelkipásztor volt, de már Makai Nyíró itteni megfordulásakor is rektorként működött a virágkorát élő városban.⁷⁰ Erdélyi recepciójáról külön dolgozatot lehetne írni, most azonban csak annyit jegyzek meg, hogy miután 1629-ben egyike volt azoknak, akik a rakóvi zsinat nevében felvették a kapcsolatot erdélyi hitsorsosaikkal,⁷¹ egy Krisztus tiszteletéről szóló könyvrészlete magyarul is megjelent (1634),⁷² egy bizonyos Politoris Kis István pedig alighanem *Ethica Christianá*jának rakóvi kiadását (1635) is támogatta.⁷³ Mivel Politoris 1616-ban ugyancsak járt Rakówban,⁷⁴ úgy tűnik, hogy az itt megforduló erdélyieket – a náluk jóval ismertebb Szörös Mátyáshoz hasonlóan – a lengyel testvérek legalábbis megpróbálták – akár sajátjaik ellenében is – megnyerni maguknak, „eszméiknek”. Amint híres levelükben fogalmaztak: ezek az egykoron hozzájuk is elutazó akadémiták továbbra is „a két egyház bizonyos összekötői, és a köztünk levő szeretetnek úgyszólván zálogai és kezesei”.⁷⁵

Visszatérve a végrendeletre: ennek könyvtártörténeti jelentőségét nemcsak az adja, hogy általa egyértelműen azonosítható a kolozsvári unitárius egyház-községi könyvtár gyarapodásának egyik korai forrása, hanem az is, hogy ez a legrégebbi olyan, ránk maradt⁷⁶ testamentum, amelyben egy unitárius pap a saját gyülekezetére hagyományozza kisebb-nagyobb magángyűjteményét. Ha-

⁷⁰ BALÁZS 2002, 294.

⁷¹ KESERŰ 2007, 429–449.

⁷² MOLNÁR 2018, 15.

⁷³ MOLNÁR 2015, 42, 173.

⁷⁴ SAS 2008, 60.

⁷⁵ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ 2009, 196.

⁷⁶ Már Valentin Radecke (†1632) is a kolozsvári unitárius egyházközségre hagyományozta a könyveit, az ő végrendelete azonban nem maradt fenn. A kolozsvári unitarium nemes kollégium bibliotékájának eredeti fundáltatásáról..., 1.

sonlót a 17. század második feléből még kettőt ismerek, az egyik 1678-ban,⁷⁷ a másik pedig 1683-ban kelt.⁷⁸

Összegzés

Dolgozatomban az idevágó szakirodalom több tévedését igyekeztem helyreigazítani: Makai Nyíró nem Kolozsváron, hanem Makón született; nem 1644-ben, hanem 1651-ben halt meg; nem apja taníttatta őt és öccsét, hanem anyjuk és/vagy az egyházközség; sohasem volt rektor, csak lektor stb. Sajnálatos módon azonban, mivel hosszú éveken át mondott prédikációi közül saját könyveiben egyet sem sikerült fellelnem, irodalmi munkásságát ezúttal nem tudtam olyan éles megvilágításba helyezni, mint – nyilván kisebb érdeklődésre számot tartó – élettörténetét. Azt remélem ugyanakkor, hogy a szerencsésebb kezűek még ráakadhatnak egy-egy kézíratos beszédére, vagy akár még arra az általam sem említett, szintén lappangó levelére is, amelyet 1615-ben még vándorló peregrinusként írt Jénából Altdorfba, s amelyről csak az ottani unitarizmus „titkos történetét” elmondó Gustav Georg Zeltneről tudunk.⁷⁹

⁷⁷ SZIGETI MOLNÁR Dávid, *Joachim Stegmann Jr. and the Netherlands*. Megjelenés előtt. Az eredeti levéltári forrás: 1678. esztendőben 10. Augusti Joachimus Stegmanus, kolozsvári unitárius százsz pap maga könyveit testálván az unitárius kolozsvári eklézsiának, ha sine semine decedál, arról való testamentum. MUEKvGylt., jelzete: RegA [30] H. 1.

⁷⁸ BENCZÉDI 1897, 28.

⁷⁹ ZELTNER 1744, 371.

Appendix

1.

MAKKAI NYIRŐ ISTVÁN *kolozs. unitár. pap testamentuma*⁸⁰, mely szerint minden könyveit ajándékozza a 'Kolozs. Eklézsiának'⁸¹, hogy ezek reverzális⁸² mellett az unitárius tanulóknak és embereknek közönséges használásra kiadassanak, egyébiránt konzerváltassanak⁸³ a' plébániaháznál. [A'] Belső Magyar utcai házát is oly feltétellel testálja⁸⁴ az eklézsiának, hogy az atyafiaknak adjon az eklézsia 100 m.⁸⁵ forintot, és a' felesége holtig benne lakhassék. SZENTGYÖRGYI BEKE DÁNIEL, ADAMUS FRANKUS és KANNAGYÁRTO MÁRTON aláírások [!]⁸⁶ alatt. Anno 1651. 27. Maji⁸⁶ [!].

KBUEkLt. I/6.

Mű, SEPSI-SZENTGIÖRGYI BEKE DÁNIEL, Erdélyben az unitária eklézsiáknak püspöke, ADAMUS FRANKUS, az Kolozsvári Unitária Eklézsiának plébánusa és KANNAGYÁRTO MÁRTON, ugyan az Kolozsvári Unitária Eklézsiának egyik edilise⁸⁷, mindnyájan Kolozsváratt lakók, [a]djuk tudására mindeneknek, az kiknek illik, quod in hoc anno praesenti 1651. die 27. mensis⁸⁸ Martii hívata minket Kolozsváratt, Belső Magyar utcában lakó MAKAI NYIRŐ ISTVÁN pap uram, az Kolozsvári Unitária Eklézsiának egyik minisztere⁸⁹ az maga házához, és, odamenvén, jelenté őkegyelme, hogy holott az Úristen, ennyi sok esztendőktől fogván való betegsége után, mostan súlyos betegséggel látogatta volna, úgyannyira, hogy immár életinek végét közel ítélné lenni, az okáért még most, ép ésszel és elmével levén, kevés jövai felől mielőttünk illendő diszpozíciót⁹⁰ akarna tenni szabad, jó akaratjából jó idejénkorán, hogy avval is jobb készüllettel lehessen kimúlása, és minket testamentárius⁹¹ tanúknak rendelvén, ilyen testamentumat tőn mielőttünk:

Én, MAKAI NYIRŐ ISTVÁN pap noha Istennek diszpozíciója szerint mostan oly betegséget érzek testemben, hogy ítéletem szerint ebben az betegségemben ez világi életemnek vége leszen, mindazonáltal áldott az Úrnak neve, hogy noha még

⁸⁰ Végrendelet (EMSzT XIII, 174).

⁸¹ A szavak jelentését a következőkben az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* alapján adom meg: Egyházközség (EMSzT II, 734).

⁸² Írásbeli kötelezvény (EMSzT XI, 432).

⁸³ Öríztet (EMSzT VII, 208).

⁸⁴ Örökül hagy (EMSzT XIII, 171).

⁸⁵ Magyar.

⁸⁶ Martii!

⁸⁷ Egyházfi (EMSzT II, 558).

⁸⁸ Hogy ebben a jelenlegi 1651. évben, március hónap 27. napján.

⁸⁹ Pap (EMSzT IX, 276).

⁹⁰ Végrendeletkezés (EMSzT II, 421).

⁹¹ Végrendeleti (EMSzT XIII, 174).

ép eszemen és elmémen vagyok, de kimúlásomnak óráját nem tudhatom, annak okáért az én itt való kevés jóvaim felől kegyelmetek előtt oly diszpozíciót akarok tenni, mely mind az Istennek nevének tiszteletire, magamnak lelkem csendességére, utánam hátramaradtaknak is nyugodalmokra legyen. Mivel azért az üdőtől fogva, mióta az Úristen engemet Kolozsvárra telepített, nem valami avitikumból⁹², hanem eklézsiái⁹³ szolgálatom után való jövedelmemből, az eklézsiaának szuszteniációjából⁹⁴, beneficiumából⁹⁵ éltem legfőbbképpen, abból is akviráltam⁹⁶, Isten segedelme által, az mi vagyon, az okáért méltónak ítélem lenni, hogy az én diszpozícióm szerint maradjanak holtom után mindenek.

Az én feleségem felől azért legelsőbben is azt hagyom, hogy holott ennyi esztendőktől fogván való betegségemben híven, tökéletesen forgolódott mellettem, velem dajkálkodott, hozzám látott, az okáért valami névvel nevezhető ingó és ingatlan javai vadnak, melyek őreá az első uráról, FAITI ISTVÁNról szállottanak avagy akármiképpen reá devolváltattanak⁹⁷, azok mind épen az feleségemnek meghagyattassanak, senki azokból semminemű részt ne kívánhasson, azokban senki is meg ne háborgassa. Ez mellett, az mi kevés borom, búzám, szalonnám és egyéb, testi táplálásra való jóm vagyon az háznál, épen az is feleségemnek maradjon, éljen vele, tartsa magát belőle. Az könyveim pedig épen mind az kolozsvári plébániaházhoz vitessenek és maradjanak az unitária eklézsia számára. Így: hogy valakik az unitáriusok közül akarnak azokkal élni, jó reverzális alatt jó úzusra⁹⁸, kinek-kinek szüksége szerint, kiadattassanak, de ismét azoktól, annak idejében, az plébániaházhoz visszavitessenek és számán percipiáltassanak⁹⁹, úgy, hogy ad publicum ecclesiae commodum¹⁰⁰ tartassanak. Valamennyi öltözetem, köntösöm, mentém, dolmányom pedig vagyon, azokat püspök és plébánus uramék osszák az szegény rendbeli minisztereknek, jó lelkiismeret szerint, az kik méltók efféle adományra, azoknak. Az mi pedig az házam dolgát illeti: úgy vagyon, hogy mikoron az én édes szüleim, atyám és anyám, velem együtt, Makóról erre az böcsületes városra származtak, szerettek volt egy házacskát, melyet, az atyámnak holta után, az anyámmal együtt eladván, magunk táplálásunkra és szükségünkre kellett konvertálnunk¹⁰¹ az árát, de ezt az házat, mivelhogy az unitária eklézsiaának segítségével, beneficiumával szerzettem s mind pedig eklézsiái szolgálatom után jutottam hozzá, abból vöttem és építettem, [s]őt magamot is, kiváltképpen ez hosszas betegségemben, abból tartottam és tápláltam, az okáért épen maradjon az

⁹² Ősjóság (EMSzT I, 512).

⁹³ Egyházi (EMSzT II, 735).

⁹⁴ Ellátás (EMSzT XII, 736).

⁹⁵ Jótétemény (EMSzT I, 785).

⁹⁶ Szerez (EMSzT I, 190).

⁹⁷ Átörökítettik (EMSzT II, 354).

⁹⁸ Használat (EMSzT XIII, 859).

⁹⁹ Begyűjtetik (EMSzT X, 668).

¹⁰⁰ Az egyházközség javára.

¹⁰¹ Fordít (EMSzT VII, 201).

unitária eklézsia számára. És mivelhogy az eladott háznak áraban lehet valami részecske benne, hogy valami veszekedés ez miatt az én atyámfiaitól ne oriáltathassék¹⁰², noha kevesebbel is kontentusok¹⁰³ lehetnének, de, pro meliori esse¹⁰⁴, adjon az eklézsia az én váradi és szatmári, test szerént való atyámfiainak az házból száz magyar forintot. Az míg pedig az feleségem az én nevemet viseli, azon eklézsiái szabadságban lakhassék ez házban, feleségem holta után pedig az hova az eklézsia akarja fordítani, oda konvertálhassa. Ezeken kívül, valami névvel nevezendő, ingó-bingó jóm vagyon, azok az várasnak konstitúciója¹⁰⁵ szerént szubdividáltassanak¹⁰⁶ feleségem és az én test szerént való atyámfiái közt: két része legyen az én atyámfiáié s harmada pedig az feleségemé. Hasonlóképpen legyen az én részemre való szőlőörökségnek is az ő osztása.

Mi is annak okáért, felyül specifikált¹⁰⁷ testamentáriusok¹⁰⁸, ez testamentumnak hallói és tanúi levén, írtuk meg fide nostra mediante¹⁰⁹, melyet, nagyobb bizonságnak és erősségnek okáért, szokott pecsétünkkel és kezünk írásával is konfirmáltunk¹¹⁰:

DANIEL BEKE SZENTGEORGI
superintendens¹¹¹
mpria. P. H.

ADAMUS FRANCUS
P. E. C.¹¹²
P. H.

MARTTEN PAULL
KANNAGY...
P. H.

¹⁰² Kezdeményeztetetik (EMSzT X, 23).

¹⁰³ Elégedett (EMSzT VII, 173).

¹⁰⁴ Mert így jobb.

¹⁰⁵ Szabályrendelet (EMSzT VII, 156).

¹⁰⁶ Felosztatik (EMSzT XII, 691).

¹⁰⁷ Megnevezett (EMSzT XI, 914).

¹⁰⁸ Végrendeleti tanú (EMSzT XIII, 174).

¹⁰⁹ Eskünk alatt.

¹¹⁰ Megerősít (EMSzT VII, 128).

¹¹¹ Püspök.

¹¹² Plebanus/pastor ecclesiae Claudiopolitanae, azaz a kolozsvári egyházközség plébánosa/pásztora.

2.

Nagyváradon lakó MAKKAI JÁNOS és Szakmárt lakó KASZÁS PÁL rekognicionálissok¹¹³ arról, hogy a 'NYIRŐ ISTVÁN testamentuma szerint a 'nekiek testált¹¹⁴ 100 m. forintokat kezekhez vették, és egyéb pretenziójok¹¹⁵ nincsen. Anno 1651. 22. Junii.¹¹⁶

KBUEkLt. I/7.

Mi, Váradon lakó MAKAI JÁNOS és Szakmárt lakó KASZÁS PÁL adjuk tudására mindeneknek, az kiknek illik, ez levelünknek rendiben, hogy in hoc anno praesenti 1651. die 22. mensis Junii [a]z bódog emlékezetű, Úrban elnyugdult, szerelmes bátyánknak, MAKAI NYIRŐ ISTVÁN pap urunknak Kolozsvárban, Magyar utcában lakó relikájának¹¹⁷ házához mikor mentünk volna, jelen levén ott LAKATOS GYÖRGY és SZABO AMBRUS uramék, kolozsvári hűtös divizorok¹¹⁸, és mikoron őkegyelmeknek atyafiúságunkat az megírt, böcsületes, Úrban elnyugdult atyánkfiához eleikben adtuk volna, és kívántuk volna, hogy ha mi igazságunk minekünk az atyánkfiának, vérésgünk után, az őkegyelme javaiban volna, azt őkegyelmek hivataljok szerint kiszolgáltatnák. És mikoron őkegyelmek jelentenék, hogy az böcs. tanácstól ugyanaz végre küldettek volna őkegyelmek oda, [m]ely hogy jobb módjával véghez mehetne, elsőbben is kolozsvári püspök és plébánus uramék olvastaták el, divizor uramékkal, az üdvözült bátyánk urunknak az ő szép testamentumlevelét¹¹⁹, melyet hallván, mi is jóvallánk, apróbálánk¹²⁰ et in omnibus punctis et clausulis¹²¹ in vigore¹²² maradni kívánánk, hogy az mit az mi megnevezett urunk atyánkfia minekünk, úgymint test szerint való atyafiainak legált¹²³, őkegyelmek által minekünk az excindáltassék¹²⁴. Divizor uramék azért méltónak ítlvén kívánságunkat, valamit minekünk az mi böcsületes atyánkfia testamentumában hagyott, őkegyelmek azt plene et integre¹²⁵ kezünkben adák, és mi is az szerint, böcsülettel és szeretettel, őkegyelmektől leválók¹²⁶, úgyszólván ennek utána in máron [!] semminemű jussunkat sem az Úrban elnyugdult atyánkfiának házához, se senminemű [!] névvel nevezendő javaihoz sohasem mondjuk, és senmi [!] pretenziókat ahhoz nem tartjuk, hanem evvel az kedves

¹¹³ Elismervény (EMSzT XI, 235).

¹¹⁴ Végrendeletileg örököül hagyott (EMSzT XIII, 172).

¹¹⁵ Követelés (EMSzT X, 928).

¹¹⁶ Az 1651. évben, június 22-én.

¹¹⁷ Özvegy (EMSzT XI, 257).

¹¹⁸ Osztóztató bíró (EMSzT II, 433).

¹¹⁹ Végrendelet (EMSzT XIII, 175).

¹²⁰ Helybenhagy (EMSzT I, 370).

¹²¹ Mind valamennyi pontjában, mind záradékaiban.

¹²² Érvényességében.

¹²³ Hagyományoz (EMSzT VII, 906).

¹²⁴ Kihasíttatik (EMSzT III, 513).

¹²⁵ Egészen és becsületesen.

¹²⁶ Felvesz (EMSzT VII, 1108).

atyánkfiától nekünk testált jóval bene contentusok¹²⁷ leszünk. Kvietáljuk¹²⁸ is penig ez levelünkkel őkegyelmeket, valamely böcsületes uraink az mi üdvözült atyánkfiának, az őkegyelme javinak gondviselői, s mind penig az őkegyelme relikáját, hogy az mi böcsületes atyánkfiának jovaiban való részünkért sem mi, sem poszteritásink¹²⁹, sem egyéb atyánkfiái soha meg nem háborgatják, [m]elyről mi is, pecsétünk és kezünk írása alatt, adjuk ez mi levelünket fide mediante¹³⁰.

JOANNES MAKAI
P. H.

PAULUS KASSAS
P. H.

Hivatkozott irodalom

- A kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyújteményeinek katalógusa*, szerk., tan. Sipos Gábor, Kolozsvár, Scientia–Bibliotheca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 2004 (Sapientia Könyvek 28, Társadalomtudomány).
- Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV*, Haga, Martinus Nijhoff, 1875.
- A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa*, szerk. Spielman-Sebestyén Mihály, Balázs Lajos, Ambrus Hedvig, Mesáros Ovidia, Marosvásárhely, Lyra, 2001, I.
- ANTAL Géza, *Az utrechti és leideni egyetemeken járt magyar ifjak névjegyzéke (Folytatás és vége) = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 31(1888), 437–441.
- Az Unitárius Egyház rendszabályai 1626–1850*, szerk., tan. Tóth György, Cluj–Kolozsvár, „Minerva” Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, 1922 (Az Unitárius Egyház Törvényeinek Gyűjteménye, 3), XV, 3–4.
- BALÁZS Mihály, *Johann Crell Az egy igaz Istenről írott művének német fordítása = Janakovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei*, szerk. Mikó Árpád, Bp., Magyar Nemzeti Galéria–Pannon GSM, 2002, 293–294.
- BALÁZS Mihály, *Altdorf és az unitáriusok = Keresztény Magvető*, 118(2012), 211–228.
- BALÁZS Mihály, *Néhány megjegyzés Heltai imádságos könyvének utóéletéről = Studia Litteraria*, 52(2013), 298–317. <https://doi.org/10.37415/studia/2013/52/4206>
- BENCZÉDI Gergely, *N. Solymosi Koncz Boldizsár unitárius püspök testamentuma 1683. nov. 27-én = Keresztény Magvető*, 32(1897), 27–28.
- BOZZAY Réka, *A holland egyetemek hatása a magyar teológusok és orvosok képzésére a kora újkorban = Oda-vissza, A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*, szerk. Gera Judit, Vesztergom Janina, Bp., ELTE Eötvös, 2018, 19–42.

¹²⁷ Nagyon elégedett.

¹²⁸ Biztosít (EMSzT VII, 726).

¹²⁹ Leszármazott (EMSzT X, 859).

¹³⁰ Eskü alatt.

- BOZZAY Réka, LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2007 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 15).
- BRÜCKNER, Aleksander, *Dwa świadectwa, Szkic obyczajowi i literacki* = *Biblioteka Warszawska*, 1904, 497–546.
- DAMJÁN István, *Abrugi György* = *Magyar Könyvszemle*, 10(1902), 159–161.
- DOMOKOS Márton, *Unitárius papok és iskolamesterek a 17. századi Marosszéken* = *Keresztény Magvető*, 128(2022), 407–416.
- Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, szerk. Szabó T. Attila et al., Bukarest–Kolozsvár–Bp., Kriterion–Erdélyi Múzeum-Egyesület–Akadémiai, 1975–2014.
- FARCÁDI Botond, *Neosztoicizmus és antitrinitarizmus Thordai János zsoldáraiban* = *Szöveggyománys és interpretáció a korai újkorban, Tanulmányok a BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Tanszékén folyó kutatások köréből (középkor, kora újkor) 2004–2006*, szerk. Gábor Csilla, Kolozsvár, Egyetemi Műhely–Bolyai Társaság, 2007 (Egyetemi Füzetek, 5), 161–185.
- Fasciculus rerum scholasticarum Collegii Claudiopolitani Unitariorum 1626–1696, 1. Journals of the years 1626–1648*, szerk. Dományházi Edit, Latzkovits Miklós, Szeged, József Attila University, 1997 (Fontes Rerum Scholasticarum, VII/1).
- GÁL Kelemen, *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet rt., 1935.
- GERÉB Zsigmond, *Unitárius lelkészek 1568-tól* [kézirat].
- GÖMÖRI György, *Magyar unitárius bejegyzések egy lengyel album amicorumban* = *Keresztény Magvető*, 127(2021), 350–354.
- HEREPEI János, *Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez* = *Erdélyi Múzeum*, 44(1939), 276–290.
- Intézményi- és magángyűjtemények 1609–1750*, szerk. Monok István, Bp., MTA Könyvtár és Információ Központ, 2021 (Könyvtártörténeti Füzetek, 14).
- KANYARÓ Ferencz, *Abrugi György könyvnyomatónk zsoldárfordító-é?* = *Keresztény Magvető*, 43(1908), 270–274.
- KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*, I, ford. Márkos Albert, tan. Balázs Mihály, szerk. Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár B. Lehel, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2005 (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának Kiadványai, 4/1).
- KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*, II, ford. Márkos Albert, szerk. Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár B. Lehel, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2009 (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai, 4/2).
- KESERŰ Bálint, *Epiktétos magyarul – a XVII. század elején* = *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 3(1963), 3–44.
- KESERŰ Bálint, *Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”* = *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 9(1969), 3–46.
- KESERŰ Bálint, *Peregrinatio academica dissidentium és az erdélyi unitáriusok* = K. B., *Ráció és rajongás, Eszmeforgalom Nyugat-Európától Erdélyig (1580–1730)*, Bp., Balassi, 2018 (Humanizmus és Reformáció, 38).

- KESERŰ Gizella, *Az erdélyi unitárius egyház megkésett konfesszionalizálódása és a lengyel testvérek a 17. század elején* = „Nem súlyed az emberiség!” ..., *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, szerk. Jankovics József, Császtvay Tünde, Csörsz Rumen István, Szabó G. Zoltán, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 429–449.
- Korai szombatos írások, szerk., tan. Újlaki-Nagy Réka, Szeged, k. n., 2010 (Fiatal Filológusok Füzetek, Korai újkor, 7).
- Magyar személyek és intézmények könyvtárai 1617–1777, szerk. Gordán Edina, Monok István, Bp.–Sárospatak, MTA Könyvtár és Információs Központ–Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2022 (Adattár XVI–XVIII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez 16/7, Erdélyi Könyvesházak, 7).
- MEDERER, Ioannes Nepomucenus, *Annales Ingolstadiensis Academiae*, Ingolstadt, Typographia Luzenbergeriana, 1782.
- MIHÁLY Melinda, *Telkek és tulajdonosok a kolozsvári Belmagyar utcában a XVI–XVII. században* = *Erdély XVII–XVIII. századi építészetének forrásaiból*, szerk. Kovács Zsolt, Kolozsvár, Scientia, 2004 (Sapientia könyvek 31, Társadalomtudomány), 211–276.
- MOLNÁR Dávid, „...az nagy tengerből való folyóvíznek sebessége...”, *Kolozsvári unitárius levéltári dokumentumok és nyomtatványok gyűjteménye Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelmek korából (1613–1648)*, Kolozsvár, Magyar Unitárius Egyház, 2015 (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagy-könyvtárának Kiadványai, 7).
- MOLNÁR Dávid, *Unitárius könyvnyomtatás református fejedelmek alatt, A radikalitás tompuló fegyvere* = *Keresztény Magvető*, 124(2018), 3–20.
- ŐSZ Sándor Előd, *Bibliotheca Calviniana Transylvanica, Kora újkori Kálvin-kiadások Erdélyben*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület–Erdélyi Református Egyházkerület, 2014 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 21).
- SAS Péter, *A bonchidai Bánffy-kastély egykori kéziratgyűjteménye* = *Magyar Könyvszemle*, 124(2008), 56–61.
- SZABÓ András Péter, *A dési per történeti háttere* = *Egyháztörténeti Szemle*, 4(2003), 29–56.
- SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1992 (Fontes Rerum Scholasticarum, 4).
- SZIGETI MOLNÁR Dávid, *Joachim Stegmann Jr. and the Netherlands*. Megjelenés előtt.
- SZÖGI László, *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*, Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2003 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 9).
- SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2011 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 17).
- SZÖGI László, *Kolozsvári városi diákok az európai egyetemeken 1526–1919* = *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg, Várostörténeti tanulmányok*, szerk. Lupescu Makó Mária, Ionuț Costea, Ovidiu Ghitta, Sipos Gábor, Rűsz-Fogarasi Enikő, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.
- „...Tetszett az Szent Széknek...”, *Házassági és fegyelmi ügyek kolozsvári konzisztóriumok előtt a 17. században*, szerk., tan. Szigeti Molnár Dávid, tan. Erdélyi Gabriella, Bp., Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Törté-

nettudományi Intézet, 2023 (Magyar Történelmi Emlékek, Elbeszélő Források, Magyar Családtörténetek, Források, 7).

TÓTH Kálmán, *Könyvnyomtató Makai Nyírő János deák (Fejezet a Heltai nyomda történetéből) = Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, szerk. Bodor András, Cselényi Béla, Jancsó Elemér, Jakó Zsigmond, Szabó T. Attila, Kolozsvár–Bukarest, Tudományos, 1957 (A Bolyai Tudományegyetem Kiadványai 1, Tanulmányok, 1), 587–606.

Unitárius zsinati és főtanácsi jegyzőkönyv I. (1629–1736).

UZONI FOSZTÓ István, KOZMA Mihály, KOZMA János, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*, III/1, ford. Márkos Albert, szerk. Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár Lehel, Bp.–Kolozsvár, Magyar Unitárius Egyház–Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete–Országos Széchényi Könyvtár, 2018 (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának Kiadványai, 4/3/1).

WALDUNG, Wolfgang, *Lagographia, Natura leporum, qua prisci autores et recentiores prodidere quidve utilitatis in re medica ab isto quadrupede percipitur*, Amberg, Johann Schönfeld, 1619.

ZELTNER, Gustav Georg, *Historia Crypto-Socinismi Altorfinae Quondam Academiae Infesti Arcana...*, Leipzig, Johann Friedrich Gleditsch, 1744.

Szigeti Molnár, Dávid

“To those who are worthy of such a donation...” The Testament of István Makai Nyírő and Its Significance in Literary and Library History

István Makai Nyírő (ca. 1590–1651) was a 17th-century Unitarian priest and member of the consistory in Cluj during the seventeenth century, and the brother of János Makai Nyírő (†1622), who worked as a printer. This paper examines previously unpublished and overlooked data and sources that may enhance the accuracy and comprehensiveness of his biography. Two of these are particularly valuable: one is a supplication in which he asked for the plague of 1622/23 to end, and the other is his testament. The latter is significant not only for literary history but also for the history of libraries. On the one hand, the testament makes it possible to exclude the possibility that the copyist of the so-called *Abrugyi György kézirat* (Abrugyi György manuscript 1655–56), who also bore the name István Makai, was either the same person as him or one of his heirs. On the other hand, it is the earliest surviving testament in which a Unitarian priest bequeaths his private collection of books to his own congregation.

Keywords: 17th century, unitarian library history, testament, István Makai Nyírő (ca. 1590–1651), (Abrugyi György manuscript 1655–56), prayer for the end of the plague.